

բում: Այս բանումն էլ Անգլիան յետ է թողել եւրոպական միւս երկիրները, որտեղ հոգեոտականութիւնը՝ բացի անհատներէց, միշտ գտնուել և գտնուում է պահպանողական կուսակցութիւններէ կողմը՝ միշտ ամենամուր նեցուկ լինելով յետագիմութեան և պահպանողականութեան:

Գ Ի Տ Ա Կ Ա Ն

ՀԵՆՐԻ ԶՈՐԶ

Հողից լաւագոյն կերպով օգտուելու գլխաւոր արգելքը հողային մասնաւոր սեփականութիւնն է:

Հասարակութեան մէջ տարածուած են շատ սխալ գաղափարներ, որոնց շնորհիւ մարդս չի կարողանում որոշել թէ՛ սրանցից որն է պատահական և որը—արմատական նշանակութիւն ունեցողը: Այդ սխալ գաղափարների տարածմանը մեծապէս նպաստում են ստորին կարգի գրողները և քաղաքատնտեսութեամբ պարագայներն էլ մեծաւ մասամբ համակարծիք են այդ բանում, քան թէ նրանց հակառակ: Սոցա ազդեցութեան շնորհիւ այժմ այն կարծիքն է տիրում հասարակութեան մէջ, որ մարդս կարող է լաւապէս օգտուել այն հողից, որն իրեն սեփականութիւն է կազմում, կամ այլ խօսքով՝ հողից լաւապէս օգտուելու համար հարկաւոր է հողային սեփականութիւնը և հողային անհատական սեփականութեան վերացումն ու համայնատիրութիւնը առաջ կը բերի գոյութիւն ունեցող կարգ ու կանոնի, քաղաքակրթութեան անկումն և հին վայրենի կարգերի դերիշխանութիւն:

Այսպիսի սխալ համոզմունքը մեզ յիշեցնում է պատմագիր Զարլզ Լէմբի բերած մի հատուածը չինական հին

պատմութիւնից: Աւանդութիւնն ասում է, որ հին չինացիք պատահաբար միայն իմացան, որ խորոված խոչքորը համեղ կերակուր է: Նոքա չը գիտէին անասուններ խորովելն ու կերակուր պատրաստելը, մինչև որ Հօ—Տի անունով մի չինացու տունը կրակ չընկաւ ու չը վառուեց և այնտեղ չը խորովուեց պատահամբ փակուած մնացած խոչքորը: Կերան այդ խոչքորը, հաւանեցին նրա խորոված միտը և դրանից յետոյ երկար ժամանակ չինացոց մէջ այն կարծիքն էր տիրում, որ խորոված խոչքոր ցանկացողը պէտք է նրան փակի բնակարանում, այնուհետև կրակ տայ, վառի տունը և ապա խորոված խոչքորը վայելի: Դրանից յետոյ՝ ասում է Լէմբին, չինացոց մէջ երևան եկաւ մի իմաստուն, որը ժողովրդին բացատրեց, որ խոչքոր խորովելու համար բոլորովին կարիք չկայ տներ այրելու:

Կարծում եմ, այսօր մեծ իմաստութիւն չի հարկաւոր բժբռնելու, որ հողից լաւապէս օգտուելու համար բոլորովին կարիք չկայ հողային սեփականութեան: Հարկաւոր է միայն, որ իւրաքանչիւր բանւորը համոզուած լինի, որ այն բոլորը, ինչ որ նա իւր աշխատանքով կը բուռցնի հողի վրայ, նրա սեփականութիւնը կլինի և ոչ ոք չի խլի նրանից իւր աշխատանքով ստացած բերքը և այն սարք ու կարգը, որ նա կը հիմնի հողի վրայ և կը բարւոքի իրեն հողաբաժինը:

Բաւական է մի ակնարկ ձգել ձեր շուրջը, որ իսկոյն հասկանաք այս ճշմարտութիւնը: Ասել, որ ժարդուս եռանդ ներշնչելու համար հարկաւոր է հողը տալ որպէս սեփականութիւն, որ նա մշակի և բարեւալի իւր հողագործութիւնը, դա նման կլինի Լէմբի պատմածին, որ անպատճառ պէտք է տունը վառել, որ խորոված խոչքոր վայելենք: Հողային սեփականութիւնն էլ ճիշտ նայնպիսի կոպիտ, վայրենի և անմիտ պայման է հողագործութիւնն ու բերքը լաւացնելու և ապահով դարձնելու, ինչպէս տուն այրելը խոչքոր խորովելու համար: Եթէ պնդենք հողային սեփականատիրութեան վրայ, այդ դէպքում մեզ

արդարացնելու համար այն միջոցներն անգամ չենք ունենալ, ինչ որ հին չինացիք ունէին: Մինչև այն ժամանակ երևան գալը, որ չինացիներին բացատրեց, թէ խոչընդոտ կարելի է խորովել և թանրի կամ բուխարու մէջ շշին հագցրած և ոչ թէ կրակ տուած տան մէջ, չինացիներից ոչ մինը չէր տեսել առանց տուն վառելու խորոված խոչընդոտ և չէր լսել նրա մասին: Իսկ մեր մէջ շատերը լաւ գիտեն, որ հողի ահագին տարածութիւն կայ մշակուած այնպիսի մարդկանց ձեռքով, որոնց իրեն սեփականութիւն չի պատկանում այդ հողը:

Անգլիայի մեծագոյն մասը մշակուած է կապալառուների ձեռքով, Լոնդոնի շինութիւնների մեծագոյն մասը կառուցուած է վարձու գետնի վրայ, նոյնն է փոքր կամ մեծ շափով նաև ուրիշ երկիրներում: Ահա այսպիսով մեզ համար շատ սովորական բան է այն երևոյթը, երբ հողագործն ու նրանից օգտուողը նոյն անձն է, իսկ հողատէրը՝ ուրիշ կողմնակի անձնաւորութիւն:

Մեր ծրագրով հողային սեփականութեանը վերջ պէտք է տրուի հետեւեալ ձևով: Հողային ամբողջ բահրան, որն այսօր տրւում է կալուածատէրերին ժողովրդի համար կորած է, այն մարդիկ, որոնց ձեռքին որ կլինի հողը, պարտաւոր պէտք է լինին վճարել տէրութեան կամ ժողովրդի կողմից ընտրուած մարդկանց, որպէս զի այդ ձեւով հաւաքուած դրամը վերջը կրկին գործադրուի ժողովրդի հասարակական կարիքների վրայ: Հողը ոչ սրից չի խլուի, միայն ով որ հողից օգտուում է, պէտք է որոշ տուրք վճարի, իսկ այդ տուրքի քանակութիւնը կը որոշուի նրա հողի արժէքով: Եւ որովհետեւ հողի այդ արժէքը արդիւնք է նրա շրջակայքում ապրող ամբողջ սերնդի աշխատանքի, այդ պատճառով էլ հողից օգտուողը պարտաւոր է սահմանուած տուրքը վճարել այդ հասարակութեան օգտին:

Այժմ ինքներդ դատեցէք, մի՞թէ երկրագործ դասակարգը աւելի լաւ չի մշակիլ և բարւոքիլ իւր երկրագործութիւնն այն ժամանակ, երբ փոխանակ մասնաւոր

սեփականատիրոջը բահրա տալու, նա հասարակութեան կամ տէրութեան կը տայ այն: Եթէ հողային մասնաւոր սեփականութիւնը բոլորովին առաջ չը դար և երկրագործ աշխատաւոր ժողովուրդը իւր տուրքը միայն համայնքին վճարէր, միթէ այդ դէպքում նոյնքան լաւ չէր մշակի և չէր օգտուի, ինչպէս որ այժմս է մշակում և օգտւում: Այս դէպքում պատասխանը միայն մէկ է և դրական. ի հարկէ լաւ կը մշակէր և կ'օգտուէր: Ահա այս ձեռք հողն ընդհանուրի սեփականութիւն դարձնելը երբէք արգելք չի լինի հողագործութեան բարգաւաճման և նրանից լաւապէս օգտուելուն:

Հողից օգտուելու համար ոչ թէ հողային սեփականութիւն է հաւկաւոր, այլ անպիտի կարգ ու կանոն, որ հողագործի աշխատանքի վաստակը և բարւոքումն ապահովուած լինի նրա համար:

Մարդուն հող մշակելու և մշակագործութիւնը լաւացնելու համար երբէք կարիք չկայ ասելու «Թէ այս հողը քոնն է»: Հարկաւոր է նրան ասել, որ ինչ էլ նա իւր աշխատանքով և դրամագլխով կը մշակի և կը ստանայ հողից, իրեն սեփականութիւն է և նա ամենայն եռանդով կը մշակի և կը կաշի հողին: Հաւատացրէք, որ նա կլինի այն տան տէրը, ինչ որ ինքն է ցանկանում կառուցանել և նա կլինի ցանկացած տունը: Ահա սրանք են աշխատանքի բնական վարձատրութիւնը, մարդս մի միայն բերք ստանալու համար է շաղ տալիս սերմը հողի մէջ, միայն նրա համար է տուն շինում, որ ինքը տիրել կարողանայ նրան: Հողային սեփականութիւնը այստեղ ոչ մի նշանակութիւն չունի և ոչ մի դեր չի խաղում: Մի միայն աշխատանքի այդ բնական վարձատրութիւնը՝ բերքն ապահովելու համար էր, որ ճորտութեան ֆէօդալական շրջանի սկզբում հողային մանր սեփականատէրերից շատերն իրենց հողաբաժինները զիջան զինուորական պետին և նրանից խոստումն ու իրաւունք ստացան այդ հողից օգտուելու: Նրանք գլխաւոր և ծնկաչոք կանգնած էին իրենց պարոնի առաջ և իրենց ձեռները դնելով նրա աջ ձեռքի

վրայ, հանդիսաւոր երգում էին տալիս, որ կը ծառայեն նրան հողով, մարմնով ու պատիւ տալով: Այսպիսի օրինակները մենք տեսնում ենք նաև Տաճկաստանում, երբ ժողովուրդը ուրիշին է զիջում հողային սեփականութիւնը միայն այն դիտաւորութեամբ, որ ինքը ապահով կերպով կարողանայ օգտուել այդ հողից, որ ապահովեն նրան այդ հողից օգտուելու գործը: Տաճկաստանում տուրքերից ազատ են մասնաւորապէս «վակուֆ» կամ եկեղեցական կալուածները և այնտեղ շատ սովորական երեւոյթ է, երբ մասնաւոր հողատէրը թողնում է իւր կալուածքը որ և է ջամիի (մէշիթի) այս կամ այն գնով և այն պայմանով, որ ինքը վաճառած հողի վրայ մնայ որպէս կապառալու և տիրոջը միայն որոշ բահրա, բէնտա վճարի:

Ո՛չ, ոչ թէ սեփականատիրութեան կախարդական ոյժն էր Ֆլամանդիայի աւազները առատաբեր արտերի փոխօրը, ասում է Արաուր Իւնգը, այլ այդ կախարդական ոյժը հողի բերքն ապահովելու մէջն էր: Իսկ այդ բերքը կարելի է ապահովել ուրիշ ճանապարհով և ոչ թէ հողային սեփականութեամբ, ուղիղ այնպէս, ինչպէս որ խոչըօր խորովելու կրակը մարդս կարող է վառել և ունենալ առանց աներն այրելու: Իրլանդիայի կալուածատէրը մի միայն մի հասարակ պայման կապեց կապալառու գիւղացիների հետ, այն, որ քսան տարուայ ընթացքում՝ ինքը ոչ մի տուրք ու բահրա չէր վերցնելու նրանից և այդ հանգամանքը բաւական եղաւ, որ նրանք սարեր ու բլուրներ ամբողջովին այգիներ դարձնէին: Աշխարհիս ամենամեծ քաղաքներում՝ Լոնդոնում և Նիւեօրկում հողային սեփականատէրերը հասարակ ստորագրութիւն տուին կապալառուներին, որ նրանց հողերին ձեռք չեն տալ, այլ որոշ տարիների ընթացքում՝ միայն հողային կապալաւարձ կըստանան և այս հանգամանքը բաւական էր կապալառուներին, որ վարձու հողերի վրայ ամենաթմանկադին շինութիւններ կառուցանէին: Ահա այս ձևով եթէ մենք ապահովենք հողագործ մարդկանց, հաստատապէս և հան-

գիտտ սրտով կարող ենք վերջ դնել հողային մասնաւոր սեփականատիրութեան:

Հողն ընդհանուր սեփականութիւն դարձնելը (հողի համայնականացումը) երբէք արդեւք չի կարող դառնալ, որ մարդս տէր լինի իւր աշխատանաց արդիւնքի և հողի վրայ իւր ստեղծած բարեկարգ մշակութեան և կուլտուրայի: Մի շոգենաւի երկու հոգի կարող են տիրել առանց շոգենաւը միջից սղոցելու: Շատ երկաթուղիներ կան, որոնք մի քանի հարիւր հազար տէրեր ունեն, այսինքն պատկանում են այն մարդկանց, որոնց ձեռքին որ գըտնւում են այդ երկաթուղիների ակցիաները, սակայն այդ դժերի վրայ զնացքների երթևեկութիւնը կատարւում է այնպիսի ճշտութեամբ և արագութեամբ, որ կարծես թէ մի մարդու սեփականութիւն լինի այն: Լօնդոնում կան միացած դրամագլխով ընկերութիւններ, որոնք ձեռք են բերել և կառավարում են զանազան անշարժ կալուածներ: Ահա այս ձևով հնարաւոր է պահպանել գործառնութեան ներկայ ձևը, մի և նոյն ժամանակ հողը համայնացնել ընդհանուրի սեփականութիւն ճանաչել), եթէ միայն հողի կապալը, բահրան կամ բէնտան գործ կը դրուի հասարակաց կարիքների վրայ: Սան-Ֆրանցիսկո քաղաքի կեդրոնում կայ մի փոքրիկ հողաբաժին, որը օրէնքով ճանաչուած է քաղաքացիների ընդհանուր սեփականութիւն, այդ հողաբաժինը ոչ մանրիկ կտոների է բաժանուած և ոչ էլ խոպան տարածութիւն է ներկայացնում, այլ ծածկուած է դեղեցիկ շէնքերով, որոնք ապահովապէս մասնաւոր մարդկանց սեփականութիւն են կազմում: Այդ և նրա շրջակայ տեղերում միայն այն զանազանութիւնը կայ, որ այդ տեղից ստացուած վարձը գործ է դրւում հասարակաց կարիքների վրայ, ծածկում է դպրոցների ծախսը, էսկ շրջակայ կալուածների վարձը կորչում է մասնաւոր զրպաններում: Ուրեմն ինչը կարող է արդեւք լինել, որ այս կամ այն տէրութեան հողը այդ երկրի բնակիչների իրաւասութեան ներքոյ լինի:

Ալէուտեան արշիպելագի կղզիներից Միացեալ Նահանգներին պատկանում է Պետրոս-Պօղոսի փոքրիկ կղզիներ Ռուսաստանից դնած Ալիասկա թերակղզու հետ միասին։ Հողային սեփականութեան կողմնակիցները կասեն, Միացեալ Նահանգներում ոչ մի տեղ հանգամանքներն այնքան նպաստաւոր չեն մասնաւոր սեփականատիրութեան, որքան այդ մանր կղզիների վրայ։ Այդտեղ մեծ թուով ապրում են Սելապ կոչուած մազոտ փոքրիկ, զգոյշ և վախկոտ ջրային կենդանիներ, որոնք ամենափոքր աղմուկից այնպէս են խրտնում, որ երբէք այլ ևս չեն վերադառնում իրենց սովոր տեղերը։ Այդ կղզիներից ստացուող միակ եկամուտը որսորդների կողմից վճարուող տուրքն է։ Այդ եկամուտը մշտապէս պահպանելու համար ոչ թէ հարկաւոր է միայն խնայել էգ սելապներն և նրանց ձագերը, այլ չափազանց մեծ զգուշութիւն պէտք է, որ այդ կղզիների վրայ հրացան չ'արձակուի կամ շան հաջոցը չըլսուի։ Սելապները սովորաբար պառկում են ծովի քարոտ ափերին։ Որսորդը պէտք է կամացուկ քայլի նրանց մէջ, մինչև որ ցամաքի վրայ այդչափ վախկոտ, իսկ ծովում այնքան դիւրաշարժ կենդանիները, կը սովորեն նրան և կընայեն ընտանի կենդանիների պէս։ Որսորդը նրանց միջից ջուկում է այնպիսիների, որոնց կոտորելը մեծ վնաս չի տալ ամբողջ խմբին, կամաց կամաց քշում է դէպի կղզու կեդրոնները և այնտեղ դադանակներով կոտորում։ Այդ կղզիները եթէ զիջելու լինին բոլոր ցանկացողներին և իրաւունք տան, որ իւրաքանչիւրն իւր ուզածի պէս կ'ոտորի այդ կենդանիներին, գործն այնպէս կը խանգարուէր, որ Միացեալ Նահանգները շուտով կը զրկուէին եկամտի այդ աղբիւրից։ Բայց դրա համար երբէք կարիք չկայ մասնաւոր սեփականութիւն դարձնելու այդ կղզիները։ Միացեալ Նահանգներն այդ կղզիները կապալով են տուել տարեկան 317,500 դօլլարով։ Այդ կղզիներից Նահանգներն արդէն ստացել են երկու և կէս միլիօն դօլլար (5 միլիօն ռուբլի) եկամուտ, բայց կղզիների արժէքը երբէք չի քչացել, որովհետև յիշեալ գործը

շատ գեղեցիկ կերպով վարում է Ալեասկայի ընկերութիւնը և այդ կղզիները մինչև ցայսօր էլ կազմում են Միացեալ Նահանգների ազգաբնակչութեան ընդհանուր թանկագին սեփականութիւն։

Հողից կանոնաւոր օգտուելու համար ոչ թէ կարևոր չէ մասնաւոր հողատիրութիւնը, այլ ընդհակառակն նոյն իսկ փաստակար է, նա արգելք է հանգիստանում հողից կանոնաւորապէս օգտուելու գործում։

Եթէ հողը լինէր ընդհանուր սեփականութիւն, կարիք եղած ժամանակ միշտ կը մշակէին և կը բարեկարգէին այն իսկ այսօր, երբ հողը դառնում է մասնաւոր սեփականատէրերի ձեռին, նրանք կատարեալ իրաւունք ունեն ցանկացողներից ոչ դէի չը թողնելու իրենց կալուածքը և թոյլ չը տալու, որ մշակեն և բարեկարգեն նրանց հողերը։ Նոյնն է պատահում, երբ տիրապետութեան վէճ է ծագում այս կամ այն հողաբաժնի վերաբերութեամբ, ամեն նաանգին տեղեր երկար տարիներով մնում են անմշակ։ Անգլիայի շատ տեղերում երբ կալուածատէրը մեռնում է և նրա սեփականութիւնն անցնում է ժառանգներին, գործն այնքան է ձգձգւում, որ երկրագործը ձեռք է քաշում այդ հողերից, որովհետև վստահ չէ, որ բերքը սպառնալապէս իրա սեփականութիւնը կլինի։ Կան բազմաթիւ տեղեր, որոնք եթէ ընդհանուր համայնական սեփականութիւն լինէին, այսօր չէնքերով կամ արտերով կլինէին ծածկուած, այն ինչ մասնաւոր սեփականատէրերի ձեռքին, որոնք խոտահարքի համար են պահում կամ սրտով չեն կաշում գործին, այդ տեղերն ամայի են և անօգուտ։ Միացեալ Նահանգների այն մասերում, որտեղ ազգաբնակչութիւնը առաւել խիտ է, այնքան հող կայ, որ կարող է բաւականութիւն տալ երեք չորս անգամ աւելի մեծ ազգաբնակչութեան. այն ինչ այդ հողերն այսօր ամայի են, դատարկ և անօգուտ, որովհետև նրանց տէրերը սպասում են, որ հողերի արժէքը բարձրանայ և իրենք աւելի թանկ գնով ծախեն և մեծ օգուտ ստանան իրենց հողերից։ Իսկ նորեկ գաղթականները ստիպուած են անցնել

այդ կալուածների կողքից և հող որոնել հեռաւոր տեղերում, որտեղ նրանց աշխատանքը աւելի փոքր չափով պէտք է վարձատրուի: Բոլոր քաղաքներումն էլ կարող էք տեսնել հողատէրերի կողմից նոյն նպատակով պարտաթողած անգին հողաբաժիններ: Եթէ խօսելու լինենք հողից կանոնաւորապէս օգտուելու մասին, չենք կարող մոռացութեան չը տալ և չը սնչացնել հողային սեփականատիրութիւնը, որն արդարացնելու ոչ մի միջոց չկայ: հողային սեփականատիրութիւնը նոյնքան է հարկաւոր երկրից կանոնաւորապէս օգտուելու համար, որքան — տներ այրելը խոչըր խորովելու համար:

Ե. Տ. Վ. Մ.

ԱՌԱՋԻՆ ԱՍՏԻՃԱՆ

(Լ. Ն. Տօլստոյի.)

I.

Եթէ մարդ ցոյցի համար չի մի բան անում, այլ սրտանց կատարել է ուզում՝ այն ժամանակ նա անխուսափելի կերպով գործում է մի՛ գործի էութեամբ որոշ՝ յաջորդականութեամբ: Եթէ մարդ յետոյ է կատարում այն՝ ինչ ըստ գործի էութեան առաջ պիտի կատարուէր, կամ բոլորովին բաց է թողնում այն՝ ինչ որ անհրաժեշտ է կատարել, որպէս զի կարելի լինի շարունակել գործը՝ այդ դէպքում անկասկած նա գործը լուրջ չի կատարում, այլ միայն ձեւացնում է: Այս օրէնքը անփոփոխ հաստատ է մնում ինչպէս նիւթական՝ այնպէս էլ ոչ նիւթական գործերում: Ինչպէս որ չի կարելի լուրջ ուղենալ հաց թխել՝ նախ խմոր չհունցած, թոնիրը չվառած ու չսքած և այլն, հենց այդպէս էլ չի կարելի լուրջ կա-